

Τὸν περασμένο μῆνα τὸ θέατρο πρόζας μᾶς πα-
ρουσίασε τέσσερα καινούρια ἔργα: τὸ «Μοντέλο»,
τὸ «Χαϊδεμένο», τὸ «Δὲν σὲ γνωρίζω πιά» καὶ τέλος
τὸν «Ἰβάν τὸν Τρομερό». Τὰ δύο πρῶτα ἀνεβάστηκαν
ἀπὸ τὸ θίασο Ἀργυροπούλου, τὸ τρίτο ἀπὸ τὸ θίασο
τῆς Ἀλίκης-Λογοθετίδη-Μουσοῦρη καὶ τὸ τελευταῖο
ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ θέατρο. Ὁ θίασος Ἀργυροπούλου
εἶχε μιὰ ἀξιοσημείωτη ἐπιτυχία μὲ τὸν «Χαϊδεμένο
μου», καθὼς καὶ ὁ θίασος Ἀλίκης-Λογοθετίδη-Μου-
σοῦρη μὲ τὸ «Δὲν σὲ γνωρίζω πιά». Ἀλλὰ ὁ «Ἰβάν
ὁ Τρομερός» τοῦ Ἀλέξη Τολστόι, μολονότι ἀπασχό-
λησε πολλὰς δυνάμεις τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου, ἐπρο-
κάλεσε ἀρκετὰς ἀντιρρήσεις καὶ ἱκανοποίησε μόνο
ὅσους θέλουν νὰ παρακολουθοῦν μ' ἐπιείκεια τὶς
προσπάθειες τῆς ἐθνικῆς μας σκηνῆς στὴν κρίσιμη
περίοδο πού περνάει.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ» δὲν
ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι κατέχει ξεχωριστὴ θέσι στὴ
ρωσικὴ λογοτεχνία τοῦ περασμένου αἰῶνος. Δὲν
ἔδωσε, βέβαια, ἔργα πού νὰμποροῦν νὰ ὑποστοῦν
ὁποιοδήποτε ἔλεγχο ἔξω ἀπὸ τὸν τόπο τους κι' ἀπὸ
τὴν ἐποχὴ τους. Κι' ἂν συγκριθῆ μὲ ἄλλους συγχρό-
νους του, πού καλλιέργησαν τὴν ποίησι ἢ τὸ μυθι-
στόρημα, θὰ περάσῃ στὴ δεύτερη καὶ στὴν τρίτη
σειρὰ τῶν συγγραφέων τοῦ καιροῦ του. Ὁ Ντοστο-
γιέφσκυ, π.χ. κι' ὁ Τουργκένιεφ, πού γεννήθηκαν ὁ
ἕνας τέσσερα κι' ὁ ἄλλος δύο χρόνια ἔπειτα ἀπὸ
τὸν Ἀλέξη Τολστόι, ἄφησαν σελίδες πού τὶς σέβεται
κι' ἡ Σοβιετικὴ Ρωσσία ἀκόμα, δηλαδὴ ἕνας κόσμος
μ' ἐντελῶς ἄλλα ἰδανικὰ καὶ διαφορετικὰ ἀντιλή-
ψεις γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν τέχνη. Ὡστόσο ὁ κόμης Ἀ-
λέξης Τολστόι ἔκαμε κάτι ἄλλο πού εἶχε ἰδιαίτερη
σημασία στὴν ἐποχὴ του: ἔγραψε μιὰ δραματικὴ τρι-
λογία, ὅταν τὸ ρωσικὸ θέατρο δὲν εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ
παρὰ ἐλάχιστα ἀξιόλογα θεατρικὰ ἔργα. Τὸ πρῶτο
μέρος τῆς τριλογίας αὐτῆς εἶνε ὁ «Θάνατος τοῦ Ἰβάν
τοῦ Τρομεροῦ», δηλαδὴ τὸ δράμα πού ἀνέβασε τὸ
Ἐθνικὸ θέατρο μὲ λίγο συντομώτερο τίτλο. Κι' ἀκο-
λουθοῦν ὁ «Τσάρος Φεοντῶρ» κι' ὁ «Μπόρις Γκοντου-
νόβ». Τρία ἔργα, πού ἔχουν πάρει τὸ θέμα τους ἀπὸ
τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ
κι' ἀπὸ τὸ 1866, πού πρωτοπαίχτηκαν, — ὁ «Θάνατος
τοῦ Ἰβάν», ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τὸ πρόγραμμα τοῦ
Ἐθνικοῦ θεάτρου, παίχθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὶς 12
Ἰανουαρίου 1866, — δὲν ἔλειψαν ποτὲ ἀπὸ τὸ ρεπερ-
τόριο τῶν ρωσικῶν θεάτρων. Ἐγραψε ὁ Ἀλέξης
Τολστόι καὶ στίχους, πού ἔκαμαν ἐντύπωση, κι' ἕνα
μυθιστόρημα, πού δὲν ἐπέρασε ἀπαρατήρητο. Ἀλλὰ
καὶ τὸ μυθιστόρημα καὶ οἱ στίχοι λησμονήθηκαν.
Κι' ὅ,τι μένει ἀπὸ τὸ ἔργο του εἶναι αὐτὴ ἡ τριλογία.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ (1530-1584),
τοῦ πρώτου Τσάρου τῆς Ρωσσίας, εἶναι μιὰ περίο-
δος γεμάτη μεγάλα γεγονότα καὶ δραματικὰ συγ-
κρούσεις. Ὁ δυνατὸς αὐτὸς μονάρχης ἦταν ἕνας τολ-
μηρὸς μεταρρυθμιστὴς κι' ἕνας ἱκανὸς ἄνθρωπος, πού
ἔβλεπε πολὺ μακριά, πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς ἀπέραν-
της Ρωσσίας, καὶ ἤξερε νὰ ὀργανώσῃ τὶς διασκορ-
πισμένους δυνάμεις, νὰ φέρνῃ τὴ χώρα του σ' ἐσπῆ
μὲ ἄλλους τόπους γιὰ νὰ ἔχῃ κέρδη κάθε εἶδους καὶ
νὰ τὴν ἀσφαλίσῃ ἀπὸ ὄλους τοὺς κινδύνους, ἐσωτε-

ρικούς κ' εξωτερικούς. Ήταν όμως και τόσο σκληρός που έφτασε να σκοτώσει με τὰ χέρια του έναν από τους γιούς του. Δεν έσταματούσε μπροστά σε κανένα εμπόδιο, αλλά είχε και φοβερές τύψεις. Έπεφτε σχεδόν γονατιστός στους υπηκόους του που είχε βλάψει κ' ενώ ζητούσε συγχώρεσι, δεν τους επέτρεπε να έχουν γνώμη για τίποτα, ούτε για τις πράξεις που προκαλοῦσαν τὴ μετάνοιά του. Είχε στὴν ψυχὴ του φῶς και σκοτάδι. Κι' ἀπάνω στις ζωηρές αὐτές ἀντιθέσεις, ὁ Ἀλέξης Τολστόι, θέλησε νὰ στηρίξει τὸ δράμα του. Παρουσίασε ἀρκετὰ καλὰ τὸ ἥρωά του και μᾶς τὸν ἔδειξε ἀπὸ τις διαφορές πλευρές του, στις ὥρες που ξέσπαγε ἢ ὑπεροψία του, στις στιγμὲς που βυθιζόταν σὲ ἀπόγνωσι, στις σκηνές που ἔδειχνε τὴν ἀδάμαστη θέλησί του. Εἶδαμε στις δέκα εἰκόνες τοῦ «Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ» ἕνα δυνατὸ μυαλό, μιὰ ἀποφασιστικὴ σκέψι, ἕνα θηρίο. Καὶ προπάντων δικαιολογήσαμε μερικὰ πράγματα που φαίνονται κάπως ἀνεξήγητα, ἀν ὄχι ἀπίθανα, στις σελίδες τῆς ἱστορίας. Αὐτὸ φυσικὰ, εἶναι κάτι. Δεν παρακολουθήσαμε ὅμως παρὰ τις ἐκδηλώσεις ἑνὸς μόνο ἀνθρώπου. Ὅλα τ' ἄλλα, ὅτι γινόταν γύρω του και ὅτι τὸν πλαισίωνε, ἔλειπε. Καὶ ἡ ἔλλειψι αὐτὴ ἦταν αἰσθητὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ δράματος.

Αλλὰ δεν ἦταν ἀπλῶς αἰσθητὴ: Ἐμπόδιζε ὅλη τὴν προσπάθεια τοῦ συγγραφέως νὰ δώσῃ τὸ ἀποτέλεσμα που ἐπεδίωκε. Ἐνα πλῆθος ὀλόκληρο ζοῦσε γύρω στὸν Ἰβάν, ἐπίστευε σ' αὐτὸν ἢ ἀγανακτοῦσε με τις σκληρότητές του, ἔκανε συνωμοσίες ἢ γινόταν ἀσπίδα στις ὑπουλες ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν του. Ὅλη ἡ Ρωσσία ἦταν ἐκεῖ. Καὶ ὅμως πιὸ ἔρημος ἀνθρώπος σὲ δραματικὸ ἔργο δεν πιστεύω νὰ ὑπάρχει ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἰβάν. Ὁ Ἀλέξης Τολστόι ἐστάθηκε μπροστά του και ξέχασε ὅλους τοὺς ἄλλους, ἀκόμα και τὸν Γκοντουνόβ, τὸν ἀνθρωπο που εἶχε κερδίσει τὴν ἐκτίμησι τοῦ Τσάρου και τολμοῦσε νὰ τοῦ λῆῃ τὴ γνώμη του. Εἶπαν ὅτι ὁ «Ἰβάν ὁ Τρομερός» δεν εἶναι παρὰ ἕνας δραματικὸς μονόλογος. Δεν ἔχουν ἀδικο. Αὐτὸς εἶναι διαρκῶς στὴ σκηνή, αὐτὸς ἀπασχολεῖ τὴν δράσι, τὴν ἀκοή, τὴ σκέψι τοῦ θεατοῦ, αὐτὸς γεμίζει ὅλες σχεδόν τις σκηνές τοῦ ἔργου, ἀπὸ τις πιὸ σημαντικές ὡς τις πιὸ ἀσήμαντες. Κ' ἐνῶ μποροῦσε νὰ τὸ γεμίξῃ μόνο, τὸ κατακλύζει. Ἐτσι, γίνεται κουραστικὸς, καταθλιπτικὸς. Καὶ, τὸ χειρότερο, δεν κατορθώνει νὰ σταθῇ σὲ μιὰ βᾶσι, στὴ βᾶσι που δημιουργοῦν τὰ δεύ ερα. Ἄ τρίτα πρόσω-

πα. Έδω λείπουν όλα. Έχουν εξαφανισθή. Παρουσιάζονται κάπου-κάπου, λένε λίγες λέξεις και ή εξαφανίζονται ή μένουν βωβά. Όταν υπάρχει ο Ίβάν δεν υπάρχει κανένας άλλος. Ο Άλέξης Τολστόϊ προσεπάθησε να δώσει ένα ιστορικό πρόσωπο και δεν έδωσε δραματικό έργο. Είναι το μεγάλο λάθος του. Φυσικά, πρέπει να επιμείνης στο ιστορικό πρόσωπο που σ'ένδιαφέρει και να το φωτίσης από παντού. Όσο όμως αγνοείς το περιβάλλον του, τόσο το κάνεις αίνιγματικό, άπίθανο. Και το περιβάλλον του Ίβάν του Τρομερού δεν ήταν άσήμαντο. Οί άνθρωποι, οί ιδέες, οί συνήθειες που το άποτελούσαν ήταν ένας κόσμος και μιá εποχή. Κι έπρεπε να δούμε όλ' αυτά ζωντανεμένα, χρωματισμένα, παρουσιασμένα στο κατάλληλο φώς. Τότε θα βλέπαμε και καλύτερα τον Ίβάν, θα τον αισθανόμεθα περισσότερο. Τότε όμως θα συνέβαινε και κάτι άλλο: θα δικαιολογούσαμε τη διδασκαλία του στο Έθνικό θέατρο. Άς μην ισχυρισθούν οί υπεύθυνοι ότι ο <Ίβάν ο Τρομερός> είχε εξαιρετική έπιτυχία στο ρωσικό θέατρο. Οί έθνικές σκηνές δεν παρουσιάζουν <έπιτυχίες>, που όφείλονται σε ποικίλλους λόγους, άσχετους συχνότατα με την πραγματική θεατρική τέχνη, αλλά έργα με πλούσιο περιεχόμενο, που έχει την αξία του σε όλα τά γεωγραφικά πλάτη.